

M. W. BERESFORD — J. K. S. ST. JOSEPH :

MEDIEVAL ENGLAND. AN AERIAL SURVEY

(Cambridge. At the University Press. 1958. 275 o., 114 légifénykép)

(KÖZÉPKORI ANGLIA. LÉGI SZEMLE)

Beresford és St. Joseph könyve az angol tájat mutatja be, úgy ahogyan *ma* felülről, madártávlatból a szemünk elé tárul. A szerzők azonban, akik a *középkori* Anglia képét szándékoznak bemutatni, nem elégedhetnek meg ezzel, hanem, mintha a filmfelvétel technikáját már századokkal felfedezése előtt ismerték volna, ugyanannak a területnek, falunak, városnak középkori „felvételeit” is lepergetik az olvasó előtt.

A könyv értékét elsősorban az adja, hogy a nyugat-európai tudományosságban a régészet mellett ma már a gazdaság- és településtörténet területén is alkalmazott légifényképezési módszer alapján szemünk elé vetíti a középkori Anglia életét. Első pillanatra ez talán furesán hangzik, hiszen azt várhatnók, hogy a légifényképezés, a légifényképfelvétel egymaga csak statikus kép bemutatására alkalmas. Hogy egy — Beresford által más vonatkozásban használt — példával éljünk, a légifénykép nyomán megtudhatjuk, hol állt a középkorban az uradalmi malom, de a felvétellel nem mutatja be azt, hogy a malom tulajdonosát milyen viszony fűzi azokhoz, akik malmát igénybe veszik. Ha ilyen részleteket illetően ez igaz is, nagy vonásokban mégis sok esetben képes a légifelvétel arra, hogy a mai táj mögött megrajzolja annak a fejlődésnek a vonásait, mely az utolsó ezer évben játszódott le Anglia földjén, s ezzel — ha csak közvetve is — rámutat a földesúr és parasztság viszonyának alakulására is. Nemesak arról van szó,

hogy a ma felvett légifénykép mellé téve ugyanannak a területnek a legtöbbször Erzsébet trónraléptétől I. Károly haláláig eltelt majdnem 100 év folyamán készült térképeit, melyek már ebből a korai korszakból is — a sajátos angol viszonyok következtében — olyan bőségben készültek és maradtak fenn, hogy azt alighanem megirigyelhetné a XVIII. század végének viszonyait vizsgáló magyar agrártörténész is, „a szemmel látható” változások világosan mutatják a XVI—XVII. század óta végbe-mező változásokat, hanem arról is, hogy — még egyszer hangsúlyozzuk: kedvező körülmények között — már maga a légifelvétel, azaz a táj mai arcolata magán hordozza az évszázados fejlődés olyan nyomait, amelyek avatott szem előtt az első ránézésre is azonnal feltáruhnak.

Különösen kitűnik ez a könyv egyik legérdekesebb fejezetéből, melynek szerzők „A középkori táj felbomlása” címet adták. E fejezet lényegében a feudális rendszerről a tőkés mezőgazdaságra való áttérés folyamatát, a földrablások folyamatát mutatja be. Beresford már egy korábbi könyvében (*The Lost Villages of England*. New York. 1954. Philosophical Library. 445 o.) bemutatta azt a módszert, mellyel az immár évszázadok óta legelővé változott szántók helyén a légifénykép felvétel világosan kimutatja nemcsak az elpusztult falvak helyét, hanem a házak, kertek, sőt legtöbbször a szántók egyes parcelláinak alaprajzait, a határ szerkezetét is. Nincs terünk az eredmények és a módszer részletes kifejtésére (megtette ezt Mráz Vera az Agrártörténeti Szemle, 1957. évi 1—2. számában. 110—12. o.), ez utóbbit illetően csak annyit, hogy az elpusztult falvak helyén a növényzet a szokásostól eltérő módon fejlődik. Az egyes házak, épületek ma már föld alatt levő alapzatának, az utaknak stb. helyén, ahol a gyökérzet akadályokba ütközik, a növényzet kedvezőtlenebbül fejlődik, a fű alacsonyabb, vagy sötétebb. Az eredmény meglepő. A növényzetnek az alkonyati napfényben igen élesen kirajzolódó kontúrjai szinte térképszerű precizitással mutatják egy-egy elpusztult falu alaprajzát. Beresford arra is képes, hogy az alaprajz sajátosságaiból — a földrablás menete sajátosságainak, egyes fázisai jellemző vonásainak ismeretében — meghatározza az elpusztulás, a lerombolás közvetítőleges időpontját s azt, hogy a táj „felbomlása” a bekerítések melyik szakaszában ment végbe.

Beresford a bevezetőben a középkori valóság megelevenítésének a légifényképezés útján történő lehetőségét, az e módszerrel elérhető eredményeket összegezi. A szerző talán némi pesszimizmussal állapítja meg, hogy a módszer fő eredménye az, hogy segítségével a maga reális valóságában mutathat be, magyarázhat meg olyan fogalmakat, pl. az egyes földművelési rendszereket, melyek a földről vizuálisan alig közelíthetők meg, s valóban a képek és az interpretációk nyomán a holt szavakba az élet fluiduma áramlik. Légifényképek és XVI—XVII. századi térképfelvételek alapján megállapítja, Angliában a XVI. század óta a falvak szerkezete lényegében nem változott meg. Csak azok a falvak, melyek a századok során várossá fejlődtek, ahol a kunyhók és tanyák helyét ma házak, gyárak, boltok, utcák borítják, mentek át olyan gyökeres változáson, mely a légifelvétel módszereivel történt elemzést úgyszólván reménytelené teszi. Maga a falu azonban fejlődését tekintve a városnál jóval konzervatívabb, az utcák iránya, a házak és kertek, szántók, legelők egymáshoz való viszonya nagyjából azonos maradt a XVI. század óta, ha éppen az utóbbiak vonatkozásában lényeges eltérések következtek is be.

Ezután kerül sor a határ bemutatására. Szerzők a falvak határainak mai állapotából rekonstruálják a középkori viszonyait. Először azokat a felvételeket kapjuk, melyek a bekerítések által ma már eltüntetett „open field system” nyomaira utalnak. Azután tárgyalják a ma is fennmaradt „open field”-eket, végül az ettől eltérő földművelési rendszereket. Hogy milyen finoman lehet következtetni a mai felszínből elmúlt századok művelési rendszereire, az új művelési rendszer alatt rejlő régre, arra jellemző a Laxton környékét ábrázoló fényképfelvétel elemzése (41—43. o.), melynek során Beresford egymás mellett és alatt három művelési rendszer elemeit képes kimutatni.

„A falu szerkezete” c. fejezetben szerzők azokat az elemeket mutatják be, melyek a túlnépesedés folytán szerkezetükben esetleg némi módosulást szenvedett falvak állandó gerincét képezik: azt vizsgálják, milyen hatással volt a falu fejlődésére és alakulására a templom, a major, a földesúr vadaskertje, parkja, a tanyák, a malmok és halastavak, s melyek voltak ez épületek topográfiai jellemzői. A következő fejezet a falvak határproblémáit, gazdálkodási és birtokformáit, az új falualakulások folyamatát mutatja be.

„A középkori táj felbomlása” c. fejezetről, mely elsősorban a bekerítések folyamatát tárgyalja, már szólottunk, így utóljára maradt a településformákkal foglalkozó fejezet, melyben Beresford talán kissé szkeptikusan ad hangot ama nézetének, hogy igen nehéz az angol falutelepülés szabályos vagy szabálytalan formájának okait feltárni,

hiszen majd minden esetben befolyásolja azt egy-egy patak, völgy, vagy valami más természeti jelenség. E fejezet elemzései talán valamivel halványabbak az előzőeknél, mégis kárpótol bennünket a falvakban vagy mellettük elhelyezkedő kastélyok, monostorok topográfiai elemzéseinek igen változatos, érdekfeszítő volta.

A kötet második — az előzőnek kb. kétharmadát kitevő — része a középkori városok viszonyait mutatja be. E részben szerzők a városok néhány jellemző vonásának, a piacterek, városhalpak, kastélyok és katedrálisok helyzetét és a város alakulásában betöltött szerepét mutatják be, valamint az angol gazdasági életben oly nagy szerepet játszott kikötővárosok jellegzetességeit veszik vizsgálat alá. Külön fejezet foglalkozik a normann hódítástól 1307-ig létrejött „planned towns”, az akkori „tervezett városok” problémáival.

Az utolsó fejezetek az ipari tevékenység (a kő-, vas- és ólombányászat, a sópárlás és posztómanufaktúrák) maradványait, valamint az újabb korokban végzett földmunkálatok nyomán a felszínről eltűnt, de nyomaikban legelők, szántóföldek madártávlati képén kimutatható középkori útrendszer, a hidak és országutak hálózatát tárják fel.

Berksford és St. Joseph munkájának áttekintése után önkéntelenül felmerül a kérdés, vajon alkalmazhatók-e az itt bemutatott módszerek a hazai agrártörténeti kutatásaink során, s ha igen, milyen mértékben. A válasz nem könnyű, s természetesen végleges érvénnyel csak a gyakorlatban dönthető el. Az azonban valószínűnek látszik, hogy ha nem is számíthatunk olyan tetszetős eredményekre, mint amilyeneket e kötet szerzői sokszor felmutathatnak (hiszen nálunk pl. „a bekerítés” folyamata, hogy más tényezőkre ne is utaljunk, korántsem volt olyan elemi erejű, az egész mezőgazdaságot átfogó, mint Angliában), a légifényképezés módszere idővel az agrártörténeti kutatások területén is elnyeri az őt megillető helyet.